

"With his hair in a braid"

Om mödorna att översätta ett av Wodehouse's favorituttryck

Novellen **Bingo Bans the Bomb (Plum Pie, 1966)** ingår i den nya novellsamling på svenska som WodehouseSällskapet gav ut oktober 2015 och det föll på min lott att översätta denna novell. I novellen återfinns följande replikskifte mellan Bingo Little och Freddie Widgeon:

"And he got away with it?"

"With his hair in a braid."

Hur skulle jag översätta den senare repliken? **Med håret flätat? Med flätat hår?** Det är förstås ordagrant, men verkar bara besynnerligt. Varför skulle killen ha håret i en fläta? Och varför skulle detta ha hjälpt/hindrat honom? Kan det vara frågan om att **det hängde på håret?** Nej! Sammanhanget visar att innebörden är precis den motsatta. Det var INTE på ett hår när att killen klarade det utan snarare att han klarade det **med glans!** Freddie har just föreslagit att Bingo ska använda sig av en dubbelgångare som bortförklaring och gett exempel från en bok där en engelsk dubbelgångare tog en tysk killes plats. Därav Bingos tveksamma fråga. Freddie vill med sitt svar säga att det fungerade strålande, utan minsta mankemang. Det hängde INTE på ett hår. Tvärtom gick det lysande. Detta måste vara innebörden, men varifrån kommer uttrycket?

Plum använder uttrycket with **his hair in a braid** många gånger. Att översätta det ordagrant är förstås möjligt, men det är uppenbart att det är en allusion, en referens till någonting annat. Wodehouse har hämtat uttrycket någonstans och möjligheten att förstå innebörden beror då på om man känner till allusionen. Vilken är innebörden i detta fall? Vad menar Freddie? Det handlar troligen inte alls bokstavligen om den omtalade personens hår eller frisyr utan uttrycket är en symbol för något annat. Några frågor som jag ställde mig:

- Varifrån har Wodehouse fått uttrycket?
- Vad innebär det?
- Hur kan man översätta det?

I **A Wodehouse Handbook volume Two** har Norman Murphy skrivit om detta uttryck:
Often in PGW. Ready for anything; ready for the fray. I suggest this comes from PGW's

¹ Tillägg om The Girl in Blue, sid 7.

classical education and that the reference is to the Spartans who tied their hair in a braid before going into battle. Another possibility is the song 'Queenie with Her Hair in a braid' from 'The Girls of Gottenberg' (1907).

Murphy föreslår alltså att uttrycket kommer från antika Grekland och att innebörden är **redo för strid** eller, mer generellt, **beredd på allt**. Hans andra alternativ, sångtexten, kan tolkas både bokstavligt om hennes hår och som att flickan är **beredd på det mesta**. Dvs. Murphy ger två olika tänkbara referenser men båda med samma innebörd: **att vara redo**. En ordagrann översättning med ordet fläta kan alltså fungera som en allusion till gamla Sparta, men detta förutsätter att läsaren har denna kunskap om de klassiska grekernas seder. Allusionen går nog de flesta förbi och texten blir bara egendomlig! Jag erkänner gärna att jag inte kände till spartanernas stridsförberedelser.

MEN, det är ett större tolkningsproblem just i denna novell: **Beredd på allt** eller **redo för strid** är inte alls vad Freddie Widgeon menar i dialogen ovan. Innebörden stämmer inte alls med den allusion som Murphy föreslår. Kan det finnas ytterligare någon källa som Wodehouse har i tankarna? Han alluderar ju ofta till Bibeln? Jag undersökte detta.

I Nya testamentet (1 Timothy 2:9-10) återfinns följande text:

*Likewise also that women should adorn themselves in respectable apparel, with modesty and self-control, **not with braided hair** and gold or pearls or costly attire, but with what is proper for women who profess godliness – with good works (min fetstil).*

I den svenska bibeln är originaltexten översatt med *konstfulla håruppsättningar* där den engelska har *braided hair*. Denna "konstfullhet" i frisyren är alltså uttryck för att man (eller i detta fall kvinnan) försöker stoltsera, vara anslående och effektiv och detta bör alltså undvikas, enligt Paulus, till förmån för blygsamhet. Jag kan mycket väl tänka mig att Wodehouse kände till denna bibeltext. På sitt typiska sätt bortsåg han från Paulus åsikt och använde uttrycket när han ville framhäva att något var anslående, effektivt, grant, stoltserande, glänsande. Innebörden av repliken skulle då vara: **Han klarade det med på ett glänsande sätt!** Denna tolkning stämmer helt med repliken i sammanhanget i novellen **Bingo Bans the Bomb**.

Jag föreslog denna tolkning i ett mail till Tony Ring. Han instämde i att denna allusion verkar mer trolig än Norman Murphys, just i detta sammanhang. Tony svarade:

If we look carefully at the biblical reference, what is being said is that women should adorn themselves modestly – NOT in a flamboyant way with broided/ braided hair. ("broided" i King James' Bible.) Therefore the expression 'with his hair in a braid' in the Plum story would mean he got away with it flamboyantly. (min fetstil)

Tony instämmer alltså i min tolkning i detta fall.

Vad uttrycket innebär i detta fall är klart, men hur ska man översätta det till svenska? Att innebörden är korrekt är det viktigaste, men helst vill jag också behålla allusionen, och dessutom bör det helst liksom Wodehouses original vara roligt. Svår nöt! Även om översättningar som **Han klarade det på ett glänsande sätt** eller **Han klarade det med bravur** fångar innebörden korrekt så tycker jag inte de ger rättvisa åt Plums uttryck. En

bra översättning borde både låta **rolig** och **innehålla en allusion**, t.ex. till Bibeln, eller till något annat. Kanske kan man hitta en rolig förvrängning/omtolkning av något känt uttryck?

En näraliggande möjlighet är att förvränga uttrycket **på håret** genom en negation: **Det var långt ifrån på håret** eller **Det var inte alls på ett hår när**. Men dessa negeringar känns mest konstlade, uttrycker visserligen att killen klarade sig, men mera **inte** att det gick **glänsande!** Och uttrycken är inte särskilt roliga. Det finns ett annat svenskt uttryck: **med nöd och näppe** och med förvrängning skulle översättningen av repliken kunna bli: **Det gick helt utan såväl nöd som näppe!** Eller **Det gick helt fritt från såväl nöd som näppe!** Dessa formuleringar är i mitt tycke ganska roliga och kanske i Plums anda, men de uttrycker inte heller innebörden att det fungerade **excellent** och saknar allusion.

En ytterligare möjlighet skulle kunna vara att alludera till ett annat Bibelställe som handlar om håret. I Lukas 21:18 (Bibel 2000) säger Jesus:

Men inte ett hår på ert huvud skall gå förlorat.

Här finns innebörden att man klarar sig helskinnad, om än inte **med bravur**, och det finns också en koppling till "hår". Översättningen: **Han klarade det utan att ett hår kröktes på hans huvud** är tänkbar men bravuren saknas och den är knappast särskilt rolig. **Han klarade det utan ett krökt hårstrå på skallen** är roligare, mera förvanskat i Wodehouses anda, men ändå så att man kan känna igen ursprunget.

Jag sökte andra, roliga svenska uttryck för glänsande framgång och fann en annan rolig formulering: **Han klarade det med svansen i vädret**. Detta uttryck träffar innebörden helt rätt och är ganska roligt i sammanhanget. Det saknar dock allusionen till Bibeln.

Sammanfattning om innebörd och allusioner.

Som framgått ovan kan uttrycket ha två olika innebörder:

- (a) Beredd på allt, redo (för strid); med referens till Sparta (ev. till sången).
- (b) Glänsande, lysande; med referens till Bibeln.

Jag kan inte bedöma i vilken mån engelskspråkiga läsare förr kunde och numera kan uppfatta dessa allusioner men jag är ganska övertygad om att båda två går normala svenska läsare helt förbi. Spartanernas stridsförberedelser tillhör knappast allmänbildningen och ordagrant översatt fungerar Bibelreferensen inte på svenska eftersom den svenska Bibeln inte innehåller ordet flätor. En ordagrann översättning till svenska ger inga associationer till bibeln. Det skulle förstås vara möjligt att översätta repliken till **Han klarade det med konstfull håruppsättning**. Det innebär en referens till Bibelns formulering på svenska, MEN jag tror att väldigt få svenska läsare, utom teologer eller "läsare" i ordets gammaldags mening, skulle uppfatta denna referens. Den engelska formuleringen med flätat hår är också mycket mer anslående. Så **konstfull håruppsättning** undviker jag.

Översättningar i andra Wodehousetexter

Plum har använt uttrycket många gånger i olika texter och jag tyckte det var intressant att se dels vilken av de två innebörderna uttrycket har och dels hur översättare av främst Vilgot Hammarlings och Birgitta Hammars kaliber har försökt översätta det. I det följande ger jag några exempel och kommenterar innebörd och svensk översättning.

Summer Lightning: Hugo samtalar med Sue om dans och säger :

and every time the festival of Rhea Silvia came round the ancient Roman hoofers were there with their hair in a braid.

Det kan betyda att de romerska dansarna var beredda (innebörd a) sid 3) men en minst lika rimlig tolkning är att de var utstyrda till fest (innebörd b). **Hammarling** översatte (1935):

var gång det blev Rhea Silvias födelsedag eller namnsdag eller vad det var, så jazzade romarna omkring med håret i flätor.

Uttrycket är alltså ordagrant översatt och sammanhanget antyder tolkningen att de var **utstyrda till fest**. Detta stämmer snarast med (b), men eftersom ordet flätor inte finns i den svenska Bibelöversättningen så fungerar inte allusionen på svenska.

Thank You, Jeeves: Bertie säger:

Well, tell old Stoker that I shall be there at seven prompt with my hair in a braid.

I detta fall är (a) rimlig. **Hammarling** översatte (1936):

Nå, säg Stoker att jag ska vara där klockan sju precis med band i håret.

Band i håret är ju en variant av *konstfull håruppsättning*, men det låter märkligt. Varför i hela friden ska Bertie ha band i håret? Jag tycker nog att Hammarling här missat uttryckets innebörd. Eller avsåg han detta som en allusion till Bibelns *konstfulla håruppsättning*? Det är möjligt. På svenska blir det mer konstigt än roligt och ger nog de flesta läsare ingen association, ingen referens, varken (a) eller (b).

Young Men in Spats: I novellen Trouble Down At Tudsleigh säger Freddie Widgeon när han stämmer träff med April:

Right. Fine. Splendid. Topping. I'll be there with my hair in a braid.

Innebörden kan tolkas som att han ska vara uppsnopsad (b) men kan också tolkas som beredd (a). En **anonym** översättning finns i Bonniers Novellmagasin (1939):

Bra. Fint. Charmant. Förträffligt. Jag ska vara där på slaget.

Översättaren har tolkat det som på slaget vilket inte stämmer med (a) men möjligtvis med (b). Men någon referens till Sparta eller Bibeln kan en svensk läsare inte läsa in. Roligt? Nej, inte i mitt tycke.

Spring Fever: Stanwood Cobbold berättar att han trodde att Mike var förälskad i Eileen:

I gave a party for Eileen when she hit London, and Mike was there with his hair in a braid, and he seemed to me to be giving her quite a rush.

I detta sammanhang använder Plum knappast uttrycket för att beskriva Mikes mentala rustning utan snarare hans yttre uppenbarelse. En rimlig tolkning är att han alluderar på 1 Tim 2:9-10, och är helt trogen mot innebörden: att han hade snopsat till sig för att göra ett gott intryck. **Hammar** valde denna tolkning (1946):

Jag hade en hippa för Eileen när hon damp ner i London, och Mike var med, *stiligare än nånsin*, och jag tyckte faktiskt att han fjäskade för henne en hel del.

Hammar gör en fri omformulering. *Stiligare än nånsin* stämmer med innebörden, men är inte särskilt roligt. Hon hade väl inte ännu hittat den fras som senare skulle bli hennes standardöversättning: *med håret vattkammat och flätat*. Detta uttryck hade varit fullt möjligt också här; närmare originalet, avser ordagrant det yttre och är mycket roligare. Men detta är första gången Hammar översatte frasen och hennes formulering täcker innebörden även om den brister i rolighet.

Eggs, Beans and Crumpets: I novellen Bingo And the Peke Crisis frågar Mrs. Bingo "Can you be there?" och Bingo svarar:

'I can' said Bingo. 'And not only there, but with my hair in a braid.'

Uppenbart innebörden (a). Hammar översatte (1950):

'Det kan jag' sade Bingo. 'Med håret vattkammat och flätat.'

Vattkammat och flätat handlar visserligen om hår och frisyr, liksom originalet, men vad menar Bingo? Om en svensk läsare skulle förstå referensen till spartanerna (a) så är *flätat* meningsfullt men knappast *vattkammat*? Skulle man möjligen kunna associera till en konstfull håruppsättning? Jag tror inte att Hammar tänkte så. Denna översättning är väl rolig, men känns mest konstig om man funderar på vad Bingo menar.

Uncle Dynamite: Uncle Fred säger till Pongo:

Notify me when you return to London, and I will be with you with my hair in a braid.

Innebörden är klart att han ska vara beredd på 'excesser' som Pongo kallar det.

Hammar (1950) översatte:

Underrätta mig så snart du kommer tillbaka till London, och jag ska infinna mig med håret flätat.

Denna gång är översättningen mycket ordagrann. Vattkammat är borta.

The Mating Season: 'Catsmeat' Pirbright säger till Bertie om sin älskade Gertrude Winkworths husa Queenie:

Yes, Queenie was there with her hair in a braid.

Murphy skrev ju om ursprung/tolkning: *Another possibility is the song 'Queenie with Her Hair in a braid' from 'The Girls of Gottenberg'?* Kan det vara Plums avsikt att alludera på denna sång, eller är namnet en tillfällighet? Av sammanhanget i boken framgår att husan Queenie var beredd att rycka in Gertrudes undsättning, dvs tolkningen är klart (a).

Hammar (1951) använde samma översättning som i E. B. & C. året innan:

Ja då, med håret vattkammat och flätat.

Pigs Have Wings: Gally varnar lord Emsworth om att Connie är på ingång, och lägger till:

With her hair in a braid.

Connie är rasande och uttrycket står här för att hon är på stridshumör, dvs stämmer bra med Murphys tolkning om spartanerna. Hammar (1953) översatte:

Med håret flätat och vattkammat.

Detta uttryck tycks ha blivit hennes standardiserade tolkning av originalfrasen, men med denna översättning inser nog inte de flesta svenska läsarna att Connie är på stridshumör.

Ring for Jeeves: Jeeves relaterar Mrs Spottsworth:

*She assured me that it would take her but a brief time to hop into a dressing-gown and that at the conclusion of that period she would be with me with, I understood her to say, **her hair in a braid.***

Samma innebörd som i Eggs, Beans and Crumpets och **Hammar (1954)** använde åter samma översättning:

*Hon försäkrade mig att det inte skulle ta henne mer än ett ögonblick att kasta på sig nattrock samt att hon därefter vore redo att följa med mig med – om jag förstod henne rätt – **håret vattkammat och flätat.***

Jeeves and the Feudal Spirit: Bertie hälsar på faster Dahlia:

*'Here I am' I responded, '**with my hair in a braid** and ready to the last button.'*

Innebörden är (a) och tillägget i bisatsen gör detta tydligt. **Hammar** översatte (1955):

*'Ja jag är här' svarade jag sanningsenligt. '**Med håret vattkammat och flätat** och redo till sista västknappen.'*

Åter Hammars standardöversättning.

Cocktail Time: Lord Ickenham säger:

*The Twistleton in question, subsequently to do well at the battle of Agincourt, snapped into it **with his hair in a braid** and was the life and soul of the party.*

Här är meningen uppenbart **redo för strid** (a). **Hammar** översatte (1959):

*bemålde Twistleton, som sedermera skulle visa framfötterna i slaget vid Agincourt, **kavlade genast upp skjortärmarna** och satte igång för allt han var värd.*

Det är väl snarast kavlade genast upp skjortärmarna som kan ses som tolkningen av uttrycket. Denna gång överger Hammar sin standard för en mycket fri tolkning. Innebörden motsvarar klart (a). Alludering på Sparta eller Bibeln? Nej! Men ändå roligt formulerat. I mitt tycke den klart roligaste översättningen av Hammar även om alluderingen saknas.

Jeeves In the Offing: Bertie säger:

*You will observe me bowing up in the Wooster sports model tomorrow afternoon **with my hair in a braid** and a song on my lips.*

Innebörden är snarast (a). **Hammar** översatte (1961):

*I morgon eftermiddag rullar jag fram till stora trappan i den Woosterska landån **med vattkammat hår** och en jubelsång på läpparna.*

Vattkammat hår? 1961 är flätorna är borta och därmed ev referens till spartanerna, dvs ingen allusion varken till Sparta, Bibeln eller sången. Jfr Uncle Dynamite där flätorna är kvar, och därmed allusion till Sparta, men vattkamningen är borta.

Service With a Smile: Lord Ickenham säger till lord Emsworth:

*'Expect us there, my dear Emsworth' said Lord Ickenham. 'And not only there, but **with our hair in a braid** and, speaking for myself, prepared to be up and doing with a heart for any fate.'*

Här är innebörden uppenbart (a) vilket förstärks av den sista bisatsen. **Hammar/Mossner** översatte (1963):

'Vi kommer att vara tillstädes' sade lord Ickenham. 'Och inte bara tillstädes utan såpskurade och vattkammade samt – i varje fall för mitt vidkommande – redo att verka, strida med ett mod av härdat stål.'

Här ersätts Hammars standardtolkning av att personerna inte bara är vattkammade utan också såpskurade och flätorna är borta! All referens till såväl (a) som (b) saknas, men uttrycket är ganska roligt. Den sista bisatsen, (som ju också är ganska fritt översatt) ger innebörden (b).

The Girl in Blue: Plum använder uttrycket om de tre musketörerna för att visa att de alltid var redo att ställa upp för varandra.

*'If one of the three Musketeers had asked the others to push Cardinal Richelieu into the Seine, the other two Musketeers would have sprung to the task **with their hair in a braid.**'*

Hammar valde här en helt annan formulering.

*'Om en av de tre musketörerna hade bett de andra båda musketörerna att knuffa kardinal Richelieu i Seinen, så skulle de andra båda musketörerna ha kastat sig över uppgiften **som en musketör.**'*

Roligt av Hammar med singularisformuleringen, men mycket fritt tolkat. Här är Plums avsikt med uttrycket klart att påvisa att de alltid var redo att ställa upp, dvs (a).

Much Obliged, Jeeves!: Bertie skulle återställa en silverpjäs i J. P. Runkles rum under dennes frånvaro, men J. P. R. var inte frånvarande utan låg och sov. Bertie råkade trampa en katt på svansen och oljudet väckte en upprörd J. P. R.. Bertie berättar om detta för faster Dahlia och i följande dialog är det Dahlia som frågar och Bertie som svarar:

'You mean he was there?' 'With his hair in a braid.'

J. P. R. var förstås inte beredd, redo för på detta möte i vanlig mening. J. P. R.'s inställning var sedan tidigare klart anti-Woostersk och han var på stridshumör direkt då han väckts. Så uttrycket får nog tolkas som 'på stridshumör', dvs en variant av a) med betoning på stridbar (verbalt). Det är uppenbart att Hammars standardöversättning av innebörden beredd, redo: 'med håret flätat och vattkammad', knappast passar in på en person som väcks ur sömnen. Snarare tänker man sig en rufsig kalufs. **Hammar** översatte (1972) de två replikerna:

'Du menar inte att han var där?' 'Om!'

Men det enda ordet 'Om!', antyder Hammar att J. P. R. gjorde sin närvaro pinsamt påtaglig för Bertie. En möjlig svensk fras skulle kanske kunnat vara av typen 'Arg som ett bi!', men Hammars enda ord täcker innebörden. Dock saknas allusionen på Sparta.

Aunts Aren't Gentlemen: Bertie säger:

*Expect me then **with my hair in a braid.***

Åter innebörden (a). **Hammar** översatte (1975):

*Jag ska infinna mig på slaget, **såpskurad och vattkammad.***

Hon har alltså behållit sin och Mossners version från 1963.

Vi ser att Murphys förslag till innebörd och allusion är den rimligaste i de flesta exemplen. Undantag är **Bingo Bans the Bomb**, **Spring Fever** och kanske **Summer Lightning**. Detta gör att även OM det funnits någon översättning à la Murphy som jag odelat gillat så är den inte användbar i novellen **Bingo Bans the Bomb**.

Enligt min mening har faktiskt varken Hammarling eller Hammar lyckats hitta något riktigt bra svenskt uttryck som både behåller originalets innebörd och alluderar på Sparta alt. Bibeln. I de fall där de båda behållit ordet **fläta** så skulle det möjligtvis kunna tänkas ge historiskt bildade svenska läsare associationen till Sparta. Den roligaste omskrivningen för att vara redo är nog i mitt tycke Hammars uttryck **kavlade upp skjortärmarna**.

Tyvärr fick jag alltså inte någon hjälp för översättning av repliken i **Bingo Bans the Bomb** genom att titta på gamla översättningar. Jag kunde bara konstatera att jag är i gott sällskap med mina bekymmer.

De bästa alternativen jag kommit fram till att använda i denna novell är:

- **Med bravur!** Uttrycket har rätt innebörd, men saknar allusion.
- **Helt fritt från såväl nöd som näppe!** Roligare, med förvrängning av ett svenskt talesätt, men fångar inte innebörden lika bra och saknar också allusion..
- **Utan ett krökt hårstrå på skallen!** "Förvrängd" Bibelallusion och innebörden är hyfsat fångad.
- **Med svansen i vädret!** Innebörden är fångad och uttrycket roligt, men utan allusion.

I det första och det sista förslaget är innebörden bäst fångad. Alla saknar den allusion som finns i originalet, men det tredje har en annan allusion till Bibeln. Det sista förslaget är nog i mitt tycke det roligaste.

Kanske man kan kombinera ett par förslag och få både ett roligt uttryck och en allusion? Den översättning jag till sist fastnade för att använda i novellen är:

"Med svansen i vädret och utan ett krökt hårstrå på skallen!"